

vang was nog gering: zó snel ging de economisch-sociale ontwikkeling nu ook weer niet.

Ook in die episode van 1866-1873 waren er momenten van vertraging en versnelling. Een versnellingsmoment was er in 1871-1872, toen de economische bedrijvigheid snel toenam, tegelijkertijd echter de lagere volksgroepen door rampen werden getroffen, een pokkenepidemie, een strenge winter, stijgende prijzen. De oppositionele stromingen wonnen toen plotseling snel aanhang en radicaliseerden zich, — om in de tweede helft van 1872 te ervaren dat zij te zwak waren voor een beslissende doorbraak en door de conservatieve krachten, die nauwelijks waren aangetast, teruggeworpen te worden. De redenen van de plotselinge verhevigde irritatie waren toen ook weer grotendeels verdwenen. Zo moest de door Kuyper c.s. voorbereide kerkelijke crisis aan het eind van 1872 worden afgelast; soortgelijke teleurstelling en teruggang ondervonden tegelijkertijd de socialisten en de progressief-liberalen.

De economische groei en modernisering en de verzakelijking der sociale verhoudingen gingen echter door en zouden zorgen voor een herleving en sterke uitbreiding van de oppositionele stromingen. De ondervonden teleurstelling, nog versterkt door de economische depressie van 1874-1875, leidde tot enig uitstel. De bewegingen begonnen zich sedert 1876-1877 echter opnieuw, en nu breder, te constitueren. Patrimonium werd gesticht, een Sociaal-Democratische Vereeniging werd gesticht, de strijd der gereformeerden in de hervormde gemeente leefde weer op, wat versterkt werd door het besluit van de Synode tot reglementswijziging, inhoudende dat bezwaren tegen de geloofsovertuiging van aankomende lidmaten geen reden tot afwijzing mochten zijn (1879). Net als ca. 1870 gebeurde dit in een tijd van versnelde economische groei, speciaal in Amsterdam, voor welke stad de opening van het Noordzeekanaal (1876) een duidelijke extra-stimulus betekende, nog versterkt door de openstelling van de Oosterspoorweg in 1880. De goede conjunctuur hield voor Amsterdam lang aan, tot in de zomer van 1883, dat wil zeggen langer dan in het algemeen in de westerse economie. Een teken daarvan was de zeer sterke migratie naar de stad in 1881-1883. Gedurende deze jaren versterkten zich de genoemde oppositionele bewegingen gestadig. Toen de internationale economische depressie in het najaar van 1883 eindelijk ook te Amsterdam in volle hevigheid toesloeg, trof deze de bewegingen niet op een moment dat zij al ont-